
DOÇ. DR. RİFAT OKUDAN* İLE SÖYLEŞİ

Günümüz Amerika'sında İncil'den sonra en çok satan dinî eserin Mesnevî olduğu belirtilmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

Batı dünyasında Sanayi Devriminden itibaren toplum gittikçe artan bir şekilde materyalist bir dünya görüşüne sahip olmaya başladı. Böylece maddî zenginlik birer amaç haline geldi. Dünyayı maddî ilişkilerden ibaret görmenin sonucu olarak bu yüzyıla gelindiğinde insanlar ruhî açlıklarının farkına varmaya başladılar. Geçen dönem içinde geleneksel olarak inandıkları İncil'den uzaklaşan insanlar, orada dile getirilen ahlakî değerlerin bile ne kadar önemli olduğunu anlamaya başladılar. Ancak tahrif edilmiş olsa da ilahî emirler daha çok bireysel ve toplumsal hayat düzeninin görünen kurallarını içerdiği için ruhlarını doyuracak bir yaşam modeli aramaya başladılar. İşte Mesnevî, bu noktada okuyucusuna sanki onunla konuşmuşçasına birebir hitap eden ve onun ruhî ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir hayat modeli sunan eser olarak karşılına çıktı.

Mesnevî'nin, Hazret-i Mevlânâ'nın eserinde işaret ettiği gibi, bir edip tarafından üzerinde çaba sarf edilerek ortaya çıkmış bir edebiyat eseri değil, bir kâmil mürşid tarafından taliplerine, takipçilerine yol göstermek için kaleme alınmış derûnî bilgileri ihtiva eden bir tasavvufî eser olmasının insanların rağbetinde en önemli sebep olduğu muhakkaktır.

Sizce Mevlânâ'nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir?

Aslında Mevlânâ Allah'a kavuşma yolunda yol gösterici nitelikteki eserlerinde kâmil insan olmayı anlatmaktadır. Dolayısıyla her devirde Mevlânâ'nın vermek istediği en temel mesaj kâmil insan olmaya çalışmaktır. Bu mesajı kavuşmanın belki de en kısa yolu olan aşk yolunu tarif ederek veren Mevlânâ, günümüz insanını da varlığın ilk sebebi saydığı aşk ve sevgiye davet eder. Ona göre bütün varlık sevgi sebebiyle yaratılmıştır. O halde Yaratan'ı sevmelidir;

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

O'nu sevebilmek için yarattığı eserlerinde görülen sıfatlarını, isimlerini sevmek gerekir. Bunun için de görülen alemde Yaratan'ın sevgisinin tezâhürü olan bütün fiillerini sevmek gerekir. Bunun zarûrî bir sonucu olarak da fiilleri olan bütün yaratılanı hem icmâlî, hem tafsîlî olarak Yaratan'dan ötürü sevmelidir. Artık bundan sonra anlatılabilecek yaratılanı hoşgörmek, yaratılanı sevmek ve bu söyleme bağlı olarak söylenebilecek ne varsa hepsi Yaratan'ı sevmeye bağlı ve o nisbetedir. Mutlak sevgiyle bakıldığında hata ve kusurundan dolayı birine kızmak veya buğz etmek dahi onu sevmekten dolayıdır; kızgınlık ve buğz, yaptığı hata ve kusurudur, kendisine değil.. Hatasından döndüğünde tekrar kucaklamak da sevmekten dolayı hoşgörmektir. Hoşgörü, hata ve kusurunda ısrar ettiği halde buna razı olmak değildir.

Müslüman bir sûfî olan Mevlânâ'nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Şüphesiz kişi yaşadığı zamanın insanıdır. Mevlânâ da yaşadığı zaman dilimindeki ilim ve kültürün insanıdır. Babasının hicretinde yanında bulunması, zamanın başkentine yerleşmiş olması gibi nedenlerin yanı sıra o zamanda tedris edilen ilimleri, özellikle felsefeyi öğrenmiş olması fikrî oluşumunda oldukça önemlidir. Konevî ile çağdaş, Şems'le sırdaş bir Mevlânâ, Farsça'nın konuşulduğu diyarlardan Anadolu'da, zamanın başkenti olan Konya'da karar kılincaya kadar yetiştiği devredeki seyahatleri, büyük bir sûfî olan babası ve onun dostlarından öğrendikleri ile fikrî zenginliğe ulaşmıştır.

Mevlânâ'yı diğer Müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

Şüphesiz Mevlânâ başta olmak üzere Müslüman âlimler arasında mesajları bugüne kadar etkisini devam ettirmiş olan birçok şahsiyet sayılabilir. Bakıldığında, çoğunluğu arasındaki ortak noktanın felsefeyle ilgilenmiş oldukları da görülecektir. Ancak Mevlânâ'yı bunlar arasından da ayıran ve mesajının geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan en önemli faktör aşktır. Mevlânâ âşıktır.. Aşkında o kadar zirvededir ki, artık o mâşuktur.. Bunun ötesinde o aşkın kendisidir..

Sorunuza cevap olarak birçok faktör sayılabilir. Bunların hepsi de Mevlânâ hakkında doğru olabilir. Ancak aşk bütün faktörleri kapsayan yegane faktör olmalıdır.

Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinin kimi çevrelerde belirginliğini kaybetmesi sizce neden kaynaklanmaktadır?

Bunun temel sebebi Mevlânâ'yı anlayamamış olmaktır. Bazıları Mevlânâ'yı okurken surette kalıp özü, onun söylemek istediği asıl maksadı ihmal etmekteyken, kimileri de Hazret-i Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in yolunda Müslüman bir sûfî mütefekkir olan Mevlânâ'nın asıl gayesi olan Peygamber yolununa uymayarak dallar ve meyveleri önemsemektedirler. Halbuki, köksüz ne dal, ne de meyve oluşmaz.. Bunun yanı sıra Mevlânâ'nın aşkının tezâhürü olan eserlerinde o aşkın cazibesine kapılanlar aldıkları lezzeti aşk zannetmekte, eserlerde anlatılan tasviri hakikat sanmaktadırlar.

Kimi çevreler bu hakikatin Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinde saklı olduğunun farkında oldukları halde, nefislerine ağır geldiği veya bu kimliğin tebârüz edilmesinin sorumluluk getireceğini düşünerek bu İslâmî kimliğin belirginliğini gizlemektedirler. Kimileri de maalesef eserleriyle günümüz insanına müşid olan Mevlânâ'nın İslâmî kimliğinin ortaya konulmasının Müslümanlara kazandıracaklarından endişe etmektedirler.

Özellikle Batı dünyasında ve ülkemizdeki bazı çalışmalarda İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgeleri hakkında yorumunuz nedir?

Bugün asıl olan İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgeleri hevâ ve hevesin, nefsin tatmini için bir tür oyun ve eğlence haline getirilmektedir. Özellikle Batı dünyasında ruhî açlık çeken insanlar bunlarla ruhlarının tatmin olduklarını sanırken, geçici bir sarhoşlukla nefislerinin arzularını yerine getirmektedirler. Halbuki Mevlevîlikteki semâ bir raks değil, nefsin temizlenmesi ve ruhun yükselmesi için Allah'ı zikretmektir, bir zikir ritüelidir. Semâzenin her bir devrinde zikrederek letaifini yükseltmesinin bugün gösteri halinde yapılan semâda da amaçlandığı mümkün görülmemektedir.

Aynı şekilde Mevlevîlikte imgelerden biri olan ney bir müzik enstrümanı değil, aslî vatanından kopup gelen insanın simgesi, sesi de onun inleyişinin sesidir. Ney bir yönden aşığın sembolüken, bir yönden onun âh u enînin habercisidir. İmgeler asıl tayin edildikleri hakikati gösterdiklerinde ancak bir değer ifade ederler. Bugün ne o imgeleri kullananlar, ne de onları seyreden veya dinleyenler bu hakikatten bîhaberdirlere. Dolayısıyla İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgelerinin bugün gösteri sanatlarından bir farkı kalmamıştır.

Mevlânâ ve düşüncesinin günümüz insanına yeterince aktarılabildiği kanaatinde misiniz? Bunun yapılabilirliği konusundaki önerileriniz nelerdir?

Mevlânâ ve düşüncesinin günümüz insanına yeterince aktarılabildiği söylenemez. Bunun yapılabilmesi için özellikle Mevlevî geleneğinin ihya edilmesinin gerektiği kanaatindeyim. Özellikle Mevlânâ'nın şâh eseri olan Mesnevî okumalarının bu geleneğe vâkıf, Mevlânâ'yı gerçekten anlayabilecek kamil insanlar tarafından yapılarak aktarılması gerektiğini düşünüyorum. En azından Mevlevî geleneğinden gelen Mesnevî Şerhleri perspektifinde Mesnevî okumaları yapılmalı, lügavî ve kültürel anlamla yetinilmemeli, Mevlânâ'nın Şems'le mükemmelleşen kemâliyeti ve bunun eseri olan sülûka dair irşâdını öğrenmek ve aktarmak esas alınmalıdır.

Mevlânâ'nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dinî anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur?

Anadolu coğrafyasındaki dînî anlayışa en çok etki sûfî gelenek tarafından yapılmıştır. Anadolu'nun İslamlaşmasında etkili olan gaziyân-ı rum, bâciyân-ı rum dediğimiz velilerden başlayarak bu etki günümüze kadar sıralanabilir. Mevlânâ ve temsil ettiği geleneğin etkileri de bunlar arasında önemli bir yer tutmuştur. Özellikle edebî bir şaheser olarak Farsça yazılmış olan Mesnevî'nin belirli bir kültür ve bilgi gerektirmesi, ney ve semâ imgelerinin sanat ve estetik içermesi ve Mevlevîliğe has edeb ve erkânın bu geleneğin Anadolu'da entelektüel bir anlayışın gelişmesinde katkı sağladığını söyleyebiliriz. Özellikle İstanbul başta olmak üzere, Anadolu'nun belli büyük şehirlerindeki Mevlevî dergahları kültür, sanat ve estetiğin de öğretildiği, toplumun entelektüel bilgisini artıran önemli kurumlar olmuşlardır.

Günümüzde tartışılan "ılımlı İslâm" yorumu size göre pratik gerçekliği olan bir değerlendirme midir? Bu yorumun temellendirilmesinde ismi geçen Mevlânâ ve sûfî gelenek size göre ne kadar bu yoruma izin vermektedir?

İslam azizdir, hiçbir sıfatla taksim de, tasğir de edilemez. Bu yüzden pratik bir gerçeklikten de söz etmek mümkün değildir. Bu yorumun temellendirilmesinde Mevlânâ ve sûfî geleneği referans göstermek en iyi niyetli yaklaşımla onları anlamamış olmak olarak değerlendirilebilir. Aksi takdirde özellikle bunu iddia etmek, İslam'ın emir ve yasaklarını kaldırmak ve yalnızca ruhi bir inanç sistemi haline getirmek için sûfî geleneğini tahrif ederek alet etmek olacaktır. Sûfî geleneğinde yol almak için uyulan edeb ve erkânı ihtiva eden tarîkat; İslam'ın temel prensipleri, emir ve yasaklarını kuşatan şeriat üzerine bina edilir. *Şeriat, tarîkat yoldur varana.. Hakikat, mârifet andan içeru..*

Mevlânâ ve onun gibi müridler Hazret-i Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in gerçek vârisleridir, Onun izinden gidenlerdir. Onu her anlarında örnek alan bu kâmiller Ona indirilen kitap olan Kur'ân'ı ve şeraitini de hayatları boyunca tatbik etmeyi şiar edinmişlerdir. Bu zâtlar tıpkı Mevlânâ'nın kendisi hakkında şu söylediği gibidirler:

*Men bendê-i Kur'ânem, eger cân dârem.. Men hâk-i reh-i Muhammed Muhtârem..
(Ben yaşadığım sürece Kur'ân'ın kölesiyim.. Ben Seçilmiş Muhammed'in ayağının tozuyum)*

Kur'ân'ın ilk suresi olan Fâtiha'da bizler her namazımızda kendilerine gazab edilmiş olanlardan ve sapıklığa düşenlerden Allah'a sığınırız. Bunlardan birinci kısım bildikleri halde şeraitlerini uygulamayarak gazaba uğrayanlarken, ikinci kısım şeraitlerini bilmedikleri için sapıtanlardır. Hazret-i Peygamber sallallahu aleyhi ve selam de Kur'ân kendisine indirilen, Onu tebliğ eden, yaşayarak hükümlerini gösteren Allah'ın seçtiği elçisidir. Artık kim ne kadar Kur'ân'a ve Peygamber'e uyarsa o kadar Müslümandır, demektir.

Mevlânâ'nın düşünceleri size göre Mevlevî gelenekte yeterince aktarılabilmiş midir?

Mevlevîlik de diğer tarikatlar gibi, Allah'a vuslat yollarını gösteren oluşumlardan biridir. Geçmişte bu yolla Allah'a vâsıl olanlar olmuşsa, -ki olmuştur,- Mevlevî geleneğinde Mevlânâ'nın düşünceleri aktarılmıştır, denilebilir. Ancak bugün Mevlevî edeb ve erkânı uygulanabilmekte midir, bu yolla Allah'a vâsıl olanlar var mıdır, yolu tarif edebilecek Mevlevî ve dolayısıyla Mevlânâ halifeleri bulunmakta mıdır? Bu soruların cevapları günümüzde Mevlevî geleneğinin yeterince aktarılamadığını göstermektedir. Yol, usul ve erkânına göre devam etmiyorken tabii olarak yolun kendisine nisbet edildiği zâtn düşüncelerinin yeterince aktarılabildiğinden söz edilemez.

Mevlevîliğin ve Mevlevî sanatkarların Türk-İslâm sanatına etkileri hakkında neler söylersiniz?

Mevlevîliğin ve Mevlevî sanatkarların Türk-İslâm sanatına etkilerinden bahsederken ilk anda akla gelen edebiyat ve musiki olmaktadır. Mevlevîliğin ayrılmazlarından olan aşk ve estetik bu gelenekten birçok şairin ve bestekârın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türk-İslâm sanatının edebiyat ve musiki dallarında önemli eserler veren sanatkarların birçoğu bu gelenekte yetişmişlerdir. Bütün bunlara ek olarak Mevlevîlik genelde toplumda estetik duygusunun gelişmesini sağladığından ve entelektüel bilgiyi artıran bir unsur olduğundan, Mev-

levî olsun, olmasın bütün sanatkarlar üzerinde etkili olmuştur. Şeyh Galibler, Dede Efendiler gibi Mevlevî sanatkarların yanı sıra, Mevlevîlikle doğrudan veya dolaylı ilgisi olan birçok bu gelenekten olmayan sanatkar sayılabilir.

İslam Dünyasında Mevlânâ ve sûfî geleneğın sevgi ve hoşgörüye dayalı İslâm anlayışı yerine “el-kaide İslâm’ının” geniş yankı bulmasının nedenleri nelerdir?

İslam Dünyasında Mevlânâ ve sûfî geleneğın kurumlarının geçen yüzyılın başından itibaren özellikle ortadan kaldırılması, çeşitli Müslüman ülkelerde bulunanların da yozlaştırılması sonucu toplumda sevgi ve hoşgörü temeline dayalı edeb ve terbiye kaybolmaya başlamıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılması veya yozlaşması, İslam ülkelerinin genelinde müsamahasız bir Vahhâbî anlayışın ortaya çıkışı İslam Dünyasında sevgi ve hoşgörü yerine el-kaide anlayışının ortaya çıkmasının ana nedenlerinden bazıları olarak sayılabilir.

2007 yılının Unesco tarafından bir kez daha Dünya Mevlânâ yılı ilan edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz. Bu bağlamda bu yılki Mevlânâ etkinliklerini yeterli buluyor musunuz?

Unesco tarafından Mevlânâ yılı ilan edilmiş olmasına rağmen Mevlânâ etkinlikleri yeterli olmamıştır; çünkü Mevlânâ kendi istediği gibi değil, istenilen gibi anlatılmış ve tanıtılmıştır. Bu mülakatın çeşitli yerlerinde söylediğimiz gibi Mevlânâ sevgi ve hoşgörüyle insanları İslam’a davet eden, onlara Allah’a vuslat yollarını gösteren bir mürşiddir. Onu İslam’dan ayırarak ve sarf-ı nazar ederek anlatmak anlamamak ve tanımamak demektir. Dünya Mevlânâ yılında Mevlânâ yalnızca sevgi ve hoşgörüye dayanan bir düşünce akımının önderi olan bir mütefekkir, musiki ve semanın ortaya çıkmasını sağlayan ve temel amacı bu olan bir mutasavvıf olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Halbuki bu anlayış, araçların amaç yerine konulmasıdır. Bu bağlamda yıl boyunca yapılan etkinliklerde de Mevlânâ’nın amaçladığı gayeye yönelik yeterli çalışmanın yapıldığından söz edilemez.

Dünya Mevlânâ yılında ülkemizde ve Dünya’nın çeşitli merkezlerinde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere rağmen Diyanet İşleri Başkanlığının bu konudaki çekimserliğini neye bağlıyorsunuz?

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılamak için tesis edilmiş resmî bir kurumudur. Maalesef Mevlânâ, ülkemizde bir kültür objesi olarak görüldüğü için bu konuda yapılan etkinlikler de Kültür Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Mevlânâ ve

sufî gelenek kültürel etkileriyle tabii ki ele alınmalıdır, ancak onların öncelikle dinî müesseseler oldukları unutulmamalıdır. Bu konularda yapılacak etkinlikler Mevlânâ'nın daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlamış olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda çekimser kalması resmî bir kurum olarak bu gibi dinî müesseseler hakkında yapacakları çalışmaların görev sınırlarını aşmak anlamına geleceğini düşünmüş olduklarından kaynaklanmış olmalıdır.

İhtida olaylarında daha etkin olması gereken Kelam geleneği yerine Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî gibi sûfîlerin daha etkili olmasını nasıl değerlendirirsiniz?

Bu oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü iman akli değil, kalbidir. Kelam geleneği muhakkak ki yok sayılamaz veya küçümsenemez. Ancak imanın tahkîke ulaşması için gereken yollardan biri olan nazar ve istidlali metod olarak kullanan Kelâm, mümin bir kulun imanında şüphelerden kurtulmasını veya korunmasını sağlar. İmanın zevki akılla değil, gönülle, kalble tadılabilir. Akıl bunun için ancak bir araç olabilir. Bu yüzden, Mevlânâ gibi, aynı zamanda akla da hitap eden gönül erlerinin ihtidâ olaylarında daha etkin olması tabiidir.